

התמורה ומשמעותה

יחיאל הלפרן

בעים של סס"ר ליוז אותנו בגידופים והחרמות; אף על פי שהללו הוכיחו לנו בכל לשון של הוכחה, כי ליכוד העם היהודי למאבק על מדינה יהודית אך ישניא את הציונות עוד יותר על העולם המתקדם, וסס"ר בראשן. אנו סבורים היינו, כי כותנו העולה הוא אשר יקרב את הרחוקים, ולא ההערכה והסגידה להם.

התמורה ביחסה של ברית המועצות לציונות הלה בצלן של כמה נסיבות, מהן עיקריות (ומהן מקריות: א) ראשית התמורה באה לידי ביטוי במאמץ פרוציוני משותף של ברית המועצות וארצות הברית, ודוקא בשעה שקשרי הידידות בין הציונות ובין ממשלת ארצות-הברית היו טובים; ב) הדבר קרה בשעה של תגבורת האגף הימני בציונות; ג) התמיכה הסובייטית הראשונה והעיקרית ניתנה לנו כלוחמי מדינה יהודית; ד) התמורה ביחסה של סס"ר לציונות באה בשעה שחובבי סס"ר המובהקים בתנועתנו לא היו להם כל קשרי השפעה עם אלה שהכריעו בדבר. לפי סברת המומחים שלנו להתקרבות וליחסי ידידות די היה בארבע הנסיבות הנזכרות כדי להפוך את ברית המועצות לאויב נצחי של מפעלנו. קרה ההיפך מזה, והכריעה העובדה האחת, כי במשך עשרות שנים הקימונו עמדות ואגרנו כוח ויכולת עמידה עצמית, ובכוא השעה גילינו את הכוח הזה במערכה על מדינה יהודית. בשעה זו חל המיפנה החד ביחסה של סס"ר לענינו.

*

במידה שיכולתנו עלתה והיינו לעם בעל משקל עצמאי, הפכו גם כמה עובדות ותהליכים סביבנו לגורם מסייע להתקרבות אלינו. שנים רבות היו שביקשו להסוות את המצב בקרב עמי ערב והיו שביקשו לשנותה. אלה ואלה נכשלו. יכלתם של שליטי ערב ושל החוגים שעליהם הם נשענים נתגלתה קטנה לאין ערוך מהמשוער והמקוה. אף האופוזיציות בעלות המשקל, אין בידן ואולי אין בכוננתן, לשים קץ לשיעבוד לזרים ולשנות את המצב מיסודו. מצד שני עלו עד כה בתוהו כל הנסיונות לגבש כוח ערבי מתקדם בעל השפעה ניכרת ויצרניות כלשהי. על רקע זה בלטו ביותר סגולותיו

בתנועה הציונית היו שתי דעות בדבר יחסה השלילי של ברית המועצות לענינו. היו שטענו: עלינו לנהוג כאנטי-אימפריאליסטים מובהקים ולתמוך במדיניות הסובייטית; להרויך מן ההנר הלה הציונית חוגים שאינם מקובלים בעולם הקומוניסטי, ולוותר על תביעות שאינן מקובלות עלינו, כגון התביעה למדינה יהודית; עלינו להש" תדל שיופיעו בשמנו רק נציגי זרמים המוחזקים ידידי סס"ר, ונציגים אלה, חזקה שיעלה בידם להסביר ולהוכיח לקברניטי ברית המועצות, כי הציונות ראויה לאמנם ולתמיכתם. בשנים קודמות היו אפילו שטענו, כי עלינו לעזוב את ההסתדרות הציונית ולמשוך ידנו ממעשי הבניה הנעזרים מקרנותיה. שותפות זו עם הבורגנות היהודית, אמרו הם, מבאישה את ריחנו ומפריעה להשגת התמיכה במפעלנו.

כל אלה, דבר שאין צריך לומר, ראו את עצמם כנציגי האינטרסים של הפועל היהודי, ושל המהפכה העולמית, ולא הרגישו לרוב, עד כמה מבטאים הם, קודם כל, את הפחד הגדול מפני עול הבדידות היהודית. פחד זה קינן בלב כל אחד מאתנו ואף אמיצי-לב יש שלא עמדו בפניו. כצללים הולכים הם אחרי כל מהפכה בגויים ומתפללים על גאולתם בזכותה, הם מלווים מן היום הראשון גם את המהפכה הכולשביסטית.

הציונות לא קיבלה את הדעה הזאת. מקור הבדידות היהודית, לדידה, אינו בעולם האופף אותנו, אלא בנו, בחולשתנו. התנועה הציונית ראתה את עיקר תפקידה בהגברה מהירה של כוחנו הממשי העצמאי. במידה שצעד זה או אחר במדיניותנו עלול היה לסבך את התנועה ולהקי שות על התקדמותו ושגשוגו של מפעלנו, נמנענו מלעשותו. במידה שהוספת זרם ומפלגה לתנועה תנו עשויה היתה להקל על ליכוד האומה סביב המאמץ הציוני, ולהרחיב את תחומי מפעלנו, בירכנו על התוספת ולא שאלנו לפספורטים. משנוכחנו, כי אין להתקדם עוד ללא עצמאות בארץ הזאת, לא שאלנו לכשרות המלחמה, אלא אורנו כוח ויצאנו להיאבק על העצמאות.

סבורים היינו, שזוהי גם בסופו של דבר הדרך לחיסול יחסה השלילי של ברית המועצות לציונות. עשינו זאת אף על פי שידידיה המוש"ר

יחד והעמידו את שאלת היהודים באור חדש גם בעיני אומות העולם ומנהיגיהן. יש מהם הרואים בקיום של מיעוט יהודי סכנה תמידית של פרעות אנטישמיות וקרב קפיצה לעלית כוחות ריאקציוניים בארצם. ויש שלבם מתקומם מטעמים מוסריים על האפשרות של רצח נוסף בשארית ישראל הקטנה.

ובמידה שעל כל הגורמים הללו נוספה העובי דה המכרעת, כי אכן קם בעם היהודי הכוח ולהאבק בתוך ארצו ולהעשות אדון לגורלו, היה בדבר כדי לעורר יחס חדש לפתרון הבעיה היהודית המוצע על ידי הציונות, והואיל והמאר רעות והתמורות הדימוגרפיות הנזכרות חלו בעיקר בשטחי ההשפעה הסובייטית, ובסס"ר גופה, היה לדבר הד והשפעה בקר בחוגים המכריעים בברית המועצות.

*

הציונות בדורנו פירושה שני דברים: א) ביצור המדינה היהודית וההגנה עליה; ב) קיבוץ הגלויות הלכה למעשה. האם קיימת זהות בין מדיניות של סס"ר והתנועה הקומ"ר ניסטית ובין הציונות בנוגע למטרה שלמענה הקימונו את מדינת ישראל, בנוגע לקיבוץ הגל"ר יות?

עד כה לא עלתה השאלה במלוא היקפה ומשמעותה. וכמה סיבות לדבר, גם לאחר שהוקר מה מדינת ישראל אנו עומדים לפי שעה, לפני בעיית העלאתם של יהודי המחנות, ובשאלה הזאת — אין חילוקי דעות רציניים, מצד אחר, יש חוגים ציוניים בעלי משקל שאינם רואים אף הם את העלאת היהודים בהמוניהם מכל ארצות הגולה כענין אקטואלי והם עושים למען הקמת שרידי הקיבוצים היהודיים באירופה ולמען טיפוח שרידי ערכים לאומיים בתפוצות האחרות. בקרב החוגים האלה קיימת נטיה לפסוח על ההבדל בין תמיכה במדינת ישראל ובין קיבוץ גלויות ולראותו כהבדל אקדמי בלבד. הביטוי הארגוני של הנטיה הזאת הוא הקונגרס היהודי העולמי. בוועידתו האחרונה השתתפו ציונים וקומוניסטים יהודיים. אולם המחלוקת החריפה שהתעוררה בוועידה הזאת באה לא בשל ענין הנוגע להגשמת הציונות, אלא בשל "אורינטציה" ומדת הנאמנות לגושים הבין-לאומיים הנאבקים על שלטון בעור לם, והקו המבדיל הזה חצה פרקציות ציוניות ולא-ציוניות כאחד.

כשתגיע מלחמת הערבים במדינת ישראל לסיימה ונתפנה לתת את עיקר כוחותינו להגש-

יכולת עמידתו של הישוב העברי בארץ. משהגיעה יכולת זו לשיא בהאבקותנו עם השלטון המנדטורי, הוצבה לפני ממשלת סס"ר השאלה: האמנם כדאי הדבר להוסיף בהתנגדות לכוח היהודי העולה?

*

בשנים האחרונות נתערער במדת מה העקרון "הארץ ליושביה" גם בקרב עמים טריטוריאליים. גברה השאיפה למדינות חד-לאומיות. גבר רצונם של הבריות לשבת בקרב בני עמם בלבד, וגבר הפחד מפני תסבוכת המיעוטים הלאומיים וסכנת האירידינסטה. חלקם של המיעוטים הגרמניים במסע היטלר נגד ארצות אירופה המרכזית והדרומית עשה רושם רב. השאיפה לחסל את בעיית המיעור-טים על ידי העברה מארץ לארץ נעשתה כוללת והוגשמה במידה ניכרת.

ולא זו אף זו. עם גמר מלחמת העולם האחרונה גורשו מיליוני גרמנים גם משטחים שבהם היו הרוב המכריע באוכלוסים, והשטחים סופחו לפולין, לברית המועצות וכו'. בסס"ר גופה הועברו מיליוני תושבים משטח לשטח והרכב הדימוגרפי של האוכלוסיה בחבלים מסויי-מים נשתנה ביסודו במשך זמן קצר. ההעברות והסיפוחים נעשו מטעמי בטחון או מחמת צרכים כלכליים והם מהווים חלק מן המדיניות הלאומית באירופה המזרחית והמרכזית. במקרים מסוימים הועלו והודגשו קשרים היסטוריים בין עם וארץ כדי לנמק את צדקת ההעברות והחילופי האוכלוסים: באזור שלזיה התחתונה, למשל, ישבו פולנים בעבר. גרמניה כבשה את השטח לפני דורות, ודיכאה את הפולנים אותם ואת שפתם ותרבותם הלאומית ואיכלסה אותו גרמנים. האין זה מן הצדק, שאלו מנמקי הסיפוח לפולין וגירוש הגרמנים, שהאזור הנגזל יוחזר לבעליו הקודמים?

כל הדינמיקה הדימוגרפית הזאת, המכוונת והמתוכננת, וודאי שהיא עומדת בניגוד לקדושת העקרון של בעלות היושבים על ארצות מגוריהם. ובמידה שהוכר הובן ההכרח שבחילור-פי האוכלוסין, הוכשרו הלבבות לפקפוקים, אם אמנם נכון וצודק העקרון הזה בכל התנאים ובכל הנסיבות. ויש בה בהתפתחות החדשה כדי לעורר ולהמריץ את המחשבות בלב רבים על גורל היר-הודים בנכר. השאיפה לחד-לאומיות מובהקת, אירצונם של העמים לבולל בקרבם קיבוצים גדולים מדי של זרים, וזכרון ההשמדה הנאצית של מיליוני יהודים באירופה — כל אלה נצטרפו

שלות ועל החוגים הקומוניסטיים הלא-יהודיים שבקרבתם רבה יותר ההבנה לצרכי העלית. מתחלה נראה היה הדבר פשוט למדי: על ארצות אירופה להשקיע עתה כוחות עצומים כדי להקים את ההריסות אחרי המלחמה. הן זקוקות לידים עובדות וליזומה רבה. זקוקות לכך במיוחד המדינות בגוש הסובייטי, משום שהן סבלו ביותר בשנות המלחמה הן מפאת ההרס החומרי והן עקב השמות שעשו הנאצים בקרב האינטליגנציה שלהן. כמה מן הארצות האלה פתחו עתה בתכ"ן תעשייני מזורז ורב הביקוש לפועלים מומד חים, לבעלי מקצועות חפשיים וכיוצא בהם. ה"ן הודים יכולים לספק כוחות כאלה. מצד שני ירד מספר היהודים במידה שאיש לא פילל לה. והם לא יהוו עוד בעיה מבחינה חברתית. מאחר שעלו לשלטון מפלגות הנלחמות בכנות בכל הסתה אנטישמית, יירתמו היהודים בעול התפקידים החדשים ויחיו את חייהם כאזרחים חפשיים לגמרי. ברצונם יטפחו את ערכיהם הלאומיים, ברצונם יתבוללו.

כך האמינו רבים. לא כן הדבר למעשה.

היהודים חדרו ומוסיפים לחדור לענפי החיים השונים, אולם חדירתם מעוררת קשיים ובעיות חמורות. בארצות הללו מורגש מחסור חריף בבעלי מקצועות חפשיים ובכוחות מנהלים, אולם די שמספר ניכר של יהודים ייכנס לשטחי עבודה אלה, ומיד הם מעוררים קנאה ומשטמה. הקמת ההריסות אחרי המלחמה, תהליך האינדוסטריאליזציה המהירה מחייבים ריפורמות סוציאליות מרחיקות לכת מזה והגבלות ומעמסות כבדות על האוכלוסים מזה. הצעדים הדראסטיים הכרוכים בדבר הם, לרוב, הכרת חיוני לקיומם של העמים. אולם השתתפותם של יהודים בהגשמת התכניות נותנת אפשרויות להסית ולעורר מרידת נגד היהודים ונגד הריפורמות כאחד. הרי שעת-כוש נוספת לכוחות הריאקציוניים לעשות נפשות בקרב המוני העם ולקומם אותם נגד הממשלות ונגד סדר החיים החדש. התועלת שה"ן מדינות מפיקות מהשתתפות היהודים במלאכת הבינוי — האמנם שקולה היא כנגד הנזק החברותי והסכנה הפוליטית שבדבר? במידה שמתחדדים היחסים בין הכוחות המתחרים והנאבקים על השלטון באירופה, במידה שגוברת נטייתם של גורמים ריאקציוניים לחדור — מתוך חידוש הש"ן פעם — גם לארצות של הגוש הסובייטי, — עשור יה השאלה הזאת להיראות אקטואלית יותר גם בחוגים קומוניסטיים המתעלמים ממנה עד כאן.

מת עצם מטרתנו, יעלה ענין חיסול גלויות כבע"ית הבעיות של זמננו. התנועה הציונית ודאי תתלבט בשאלה זו, ויהיה עליה להתגבר על ה"ן סוסים והתנגדות גם מבפנים. אולם אין ספק, כי מדינת ישראל תראה בה עד מהרה את העיקר, כי בלעדיה אין לה חיים ואין עתיד לעם היהודי. אין טעם להתעלם מן ההבדל בין ההשקפה הציונית ובין ההשקפה הקומוניסטית בשאלה הגורלית הזאת. הוא קיים גם עתה, לאחר ה"ן מורה ביחסה של סס"ר לעניננו. השאלה היא: כיצד יתפתחו הדברים בעתיד?

קיבוץ הגלויות מן הארצות האנגלו-סכסיות הוא לעת עתה שאלה פנימית של התנועה הציונית גופה. עלינו לבצח את הלכיהדעות השולטים בהסתדרות הציונית שבארצות הללו ולעשותן מכשיר להעלאת המוני היהודים הלכה למעשה. העלאת יהודי אפריקה ואסיה היא בעיקר (אם גם לא לגמרי) שאלת יכולתה המעשית של התנועה הציונית העולמית. בכל הארצות הללו אין להתנגדותם או אי-התנגדותם של הקומוניסטים לקיבוץ הגלויות חשיבות מכרעת. לא כן המצב בחלק גדול מאירופה המערבית, וביחוד בצרפת ובאיטליה והן גם שוכנות לחוף ימים, שבהן מה"ן וות המפלגות הקומוניסטיות גורם צבורי ראשון במעלה. הן נלחמות על חלקן בשלטון ותביעתן אקטואלית מאוד. בברית המועצות ובארצות ההשפעה הסובייטית קובעים השלטונות ומעצבים במדה מכרעת גם את דמות החיים היהודיים במדינות האלה. מה תהיה עמדת סס"ר והתנועה הקומוניסטית בשאלת עתידם של מיליוני היהודים שנסארו באירופה לאחר השואה?

*

בזמן האחרון הוצבו כמעט כל הממשלות באזור ההשפעה הסובייטית בפני השאלה, כיצד לנהוג באזרחיהן היהודיים המבקשים לעזוב את מקום מגוריהם ולעלות לארץ-ישראל. התשובה אינה אחידה. יחסן של ממשלות פולין וצ'כוסלובקיה הוא חיובי, למשל, ואילו ממשלת אונגריה מתנגדת ליציאה רבתי של יהודים. וישנן ממ"ן שלות, כגון ממשלת רומניה, שעמדתן אינה יציבה. לעתים היא נדיבה יותר ולעתים מה"ן מירה ואוסרת איסורים. אף בעמדתן של ממשלות אחרות (כגון של פולין) היו הנ"ן דות. קיימת התרוצצות מסוימת והרושם הוא כי העסקנים הקומוניסטיים היהודיים נוטים יותר לאיסור היציאה והם הלוחצים ברוח זו על הממ"ן

לאחר שגם בבירוביג'אן לא נתרכזו במשך עשרים שנים אלא רבבות יהודים מעטות? כיצד יפתרו את השאלה העמים הסובייטיים שאינם רוצים לא בהטמעת גוף לאומי זר בקרבם ולא בקיום של מיעוט לאומי בתוכם? ומה יהיה על היהודים שאינם יכולים להתקבץ אלא במולדתם ההיסטורית?

*

מקורה של הבעיה היהודית היא במעמדם של היהודים, בעובדת היותם מפוררים בין העמים. ולא בטיבו של המשטר בו הם חיים. הצורך בפתרון ציוני של השאלה היהודית קיים גם בבריית המועצות. הוכחה לכך הם המאמצים לרכז יהודים רבים ככל אפשר בטריטוריה אחת וליי צור מדינה יהודית בבירוביג'אן. הצורך הזה אינו פחות אלא גובר. הוכחה לכך — הגברת התעמולה למען הגירת היהודים מרחבי סס"ר לבירוביג'אן דווקא בשנים האחרונות. אולם פתרון טריטוריאלי של הבעיה היהודית, גם של בעית יהודי סס"ר, איננו אפשרי אלא בארץ-ישראל. הוכחה לכך — כשלו המאמצים לרכזו המוני יהודים בבירוביג'אן למרות ההקלות והתמיכה הרבה מצד השלטונות המרכזיים.

המשטר הסובייטי רואה את עצמו חייב לפתור את כל הבעיות של אזרחיו. בזה כוחו. ברית המועצות מסתגרת ככל האפשר מפני עולם החוץ, וטעמיה ונימוקיה עמה. אולם הבעיה הלאומית של יהודי סס"ר, כבעיתם הלאומית של יהודי העולם, גם אותה אין לפתור אלא בארץ-ישראל. היינו מחוץ לתחומי סס"ר. בזה נבדל מעמדו של היהודי, שרק הוא לבדו אין קרקע מולדת תחת כפות רגליו, מכל יתר העמים שבמדינה. היסייע המשטר הסובייטי לאזרחיו היהודיים לפתור את בעיתם בדרך הפתרון היחידי שבגדר האפשר?

קיים הבדל יסודי בין הציונות ובין תנועות אידיאולוגיות אחרות. אין לציונות מגמה להשיתרש בתפוצה היהודית. מגמתה לבטל את התפוצה. היא נעלמת, בתורת תנועה, עם יציאת היהודים מן הארצות האלה. ככל שהסתדרות הציונית פוסקת מהיות הסתדרות של חובבי ציון ונעשית ארגון של יהודים העולים לארץ-ישראל, שורת ההגיון נותנת שיפתחו גם המכשולים בדרך להכרת ברית המועצות בצורך פתרון ציוני-ארץ-ישראלי גם ליהודים שבגברות לחיה.

ברית המועצות מורכבת, כידוע, מריפובליקות לאומיות מובהקות והיא חותרת בעקביות מיוחדת להומוגניות לאומית בריפובליקות. היא צועדת בראש המגמה לחילופי האוכלוסין, לריכוז העמים בשטח אחד ככל האפשר ולהוצאת המיעוטים הלאומיים מן המדינות השונות. ההתעוררות הלאומית, טיפוחם של ערכי העבר המשותף של אחדות הגורל ההיסטורי, התפתחותן של התרבויות הלאומיות, עלייתן הסוציאלית וההשכלתית של שכבות רחבות ביותר מקרב המוני העם — מלוות כאן שאיפה עמוקה של האדם לחיות, לפעול ולספק את צרכיו ככל האפשר במסגרת עמו ועל ידי בני עמו בלבד. אין זו אוריה נוחה לא לחיים לאומיים של מיעוט יהודי — ולא לעין יפה כלפי חדירתם של מאות אלפי יהודים ולהתבללותם בקרב עמי הרוב. ישנו רצון להתחדות עם עם ומולדת ללא מגע ושותפות עם קיבוץ לאומי זר, ומצד אחר קיימת קנאה ביהודים העוסקים בתפקידים נוחים או במקצועות מכובדים יותר ובידיהם לעתים קרובות גם עמדות המעניקות סמכויות שלטון.

בניגוד להשקפה הקומוניסטית, ועל אף כל מאמציה הכנים של הממשלה הסובייטית להמית את חידיקי האנטישמיות, לא חדלה שאלת היהודים מלהוות בעיה גם במציאות הסובייטית. מעבר לפרוגרמה הרשמית על אפשרות חיים לאומיים של מיעוט ליהודים הרוצים בכך ועל התבוללות לאלה היהודים הרוצים בזה, משתלבים בסס"ר כאשר השתדלו לכרות אפיק אחר לפתרון השאלה. החל ביצירת ישובים חקלאיים יהודים בקרים וכלה בהכרזה על הקמת אזור יהודי עצמאי בבירוביג'אן, — מאמצים אלו הם כהודעה בקושי הישיבה המעורבת של יהודים ולא-יהודים, ותהיה צורת העירוב אשר תהיה, דומה שהדבר קשה ביותר עכשיו שהיהודים נעשים המיעוט הלאומי היחידי החי במפורז בבריית המועצות.

בימי המלחמה חדרו הגרמנים עמוק מאוד לתוך סס"ר. תחת שלטונם היו כל הארצות בהן מרוכזות בעיקר היהדות הסובייטית. מיליוני אזרחים סובייטיים ספגו את הרעל הנאצי הן במקומות מגוריהם והן במחנות העבודה והשבוי. הדברים האלה לא עברו ללא השפעה, הצעדים התקיפים שנקטו השלטונות הסובייטיים שמרו על שארית יהודי סס"ר מפני הרבה אסונות חמורים, אולם השנאה לא נעקרה. היא גוברת והולכת. כיצד תפתור ברית המועצות את הבעיה